

3. Обучение общению : методика школьной риторики : [учеб. пособ.] / Под. ред. Т. А. Ладыженской. – М. : Баласс, 2013. – 144 с.

4. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. – [3-тє вид., допов. і переробл.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.

5. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход : [учеб. пособ.] / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.

М.Л.Дружинець

ФОНЕТИЧНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКИХ ГЛУХИХ ЗВУКІВ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом всієї історії лінгвістики простежується існування ідеї про те, що звуки мови змістовні самі по собі, і ця їх змістовність відповідає значенням слів. Будь-яка форма містить у собі деяку інформацію, і в цьому сенсі беззмістовних форм взагалі не існує. Але коли говорять про змістовність форми знака, то мають на увазі таку його змістовність, яка зіставляється зі значенням знака.

Проблема звуко символізму – це проблема, про яку так часто сперечаються мовознавці та філософи. Вона найчастіше пов'язана з фундаментальними проблемами мовознавчої науки, такими як: походження мови, природа мовного знака, експресивність, змістовність. Змістовність – це важлива і потрібна якість голосних. Зв'язок „явище-звук” реалізується постійно [4:125].

Найбільш повне й послідовне вираження ідея змістовності звукової форми мовного знака знайшла у розгляді психолінгвістичного феномену символіки знаків мови. У цього явища важка наукова доля. Воно попадало у поле зору багатьох філософів, лінгвістів, психологів, поетів з часів античності і до наших днів. Зараз, мабуть, вже важко сумніватися в його існуванні. Але повного розуміння сутності явища немає, тому проблема

фонетичного символізму все ще вважається у лінгвістиці неканонічною [3:13].

Фонетичне значення є новим аспектом семантики звуків. Його вивчення впливатиме на вивчення багатьох важливих лінгвістичних проблем, таких як проблема змісту і форми у мові, шляхи виникнення мови, народження, розвиток, функціонування слів і т.д.

До виникнення експериментального напрямку змістовність звукової форми слова розглядалась як лінгвістичний факт у низці загальних семантичних проблем і питань, пов'язаних з виникненням мови. В експериментальному напрямку феномен звукового символізму розглядається у рамках мовних реакцій носіїв мови і багатьма дослідниками розглядається як психічне явище, що має синтетичну основу.

Представники німецького напрямку вважають змістовність звукової форми фонетичним значенням, тобто семантичним явищем. Г.Кронассер вважає, що значення мають не тільки слова і речення, але й окремі звуки мовлення, і градація цього значення простежується від афективного до чисто понятійного [5:22].

Така змістовність українських звуків зацікавила нас. Досі в українському мовознавстві проблема психофоносемантики звуків, зокрема глухих, проблема співвідношення звучання і значення не розглядалась, тому вона недосліджена і актуальна.

Особливій ролі звуків приділено значну увагу у працях В.Гумбольта, Ж.Вандрієса, Г.Якобсона. Проблема звук і значення цікавила Св. Августина, Фому Аквінського, Ж.Руссо, Р.Декарта. На зв'язок звука і значення звертав увагу М.В.Ломоносов. Звукосимволізм займає значне місце в дослідженнях Р.Пейджета, А.Йоханнессона, Г.Ревеса, А.Г.Стиркіна [2:466]. Теорії звукосимволізму розглядалися С.В.Вороніним, І.І.Валуйцевою, В.В.Івановим, О.П.Журавльовим, В.В.Левицьким, М.В.Пановим.

О.П.Журавльов розробив експериментальний психометричний метод вивчення символічного значення звуків мовлення і досконало вивчив значення голосних звуків російської мови. Цей метод став основою нашого дослідження, зокрема основою вивчення семантики глухих звуків.

Дослідження звуків, зокрема психофоносемантики глухих української мови, є актуальним і новим напрямком у мовознавчій науці.

Наша *мета* - вивчити психофоносемантику глухих звуків української мови.

Об'єктом дослідження є глухі звуки української мови: **[к], [п], [т], [т '], [ф], [х], [ц], [ц '], [ч], [ш], [с], [с '].**

Предметом дослідження є семантика українських глухих звуків.

З лінгвістичного погляду звуки позначені різноманітністю і варіативністю в людському мовленні, зокрема власне індивідуальною. Це тому, що одні звуки людина використовує повсякденно, а інші – спеціально. З цього випливає, що в процесі спілкування використовуються тільки окреслені звуки, а не всі, що їх може творити мовний аспект людини.

Звуки ми оцінимо за допомогою різних ознак, тому що, саме цей шлях дозволив не тільки виявити у звуках якусь змістовність, але й буквально виміряти ці тонкі, майже не усвідомлені нами властивості звука [6:10]. На думку Л.В. Бондарка, звуки мови володіють якоюсь ознакою, яка дозволяє використовувати їх безвідносно до їх фонетичної функції як значеннєвої одиниці [1:28]. Якщо серед характеристики звука є властивості „великий”, це означає тільки те, що він викликає у підсвідомості враження, асоціативно схоже на враження від сприйняття якогось великого, об'ємного, важкого предмета чи значного явища. Іншими словами ця ознака вказує на те, що враження від даного звука викликає реакцію у тій підсвідомості, яка реагує й на інші стимули, які допускають застосування даної ознаки.

Фонетичне значення глухих не може бути розтлумачено окремими носіями мови. Та, якщо такі спроби розпочинаються, то критерії правильності

тлумачення відсутні, тому що апелювати до мовної свідомості неможливо. Отже, залишається єдиний критерій – колективна інтуїція, колективне враження носіїв мови, яке і виявляється у ході психологічного експерименту.

Для визначення фонетичного значення глухих звуків було проведено експеримент. У ньому взяли участь 50 студентів першого курсу Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова українського відділення філологічного факультету (2015 р.). Респондентам по черзі називали глухі звуки та одразу пари класифікаційних ознак. Звуки називались швидко, щоб респонденти не почали шукати логічне обґрунтування своїх рішень, згадувати слова з тим звучанням, яке оцінюється. Адже тоді буде оцінюватися значення слова, а не враження від звука. Респонденти записували по черзі звуки і підбирали їм ознаки.

Було запропоновано 10 груп з антонімічними прикметниками:

гарний – поганий; великий – малий; ніжний – грубий; світлий – темний; сильний – слабкий; гарячий – холодний; швидкий – повільний; веселий – сумний; гучний – тихий; добрий – злий. Завдання респондентів - обрати одне з двох слів для глухого приголосного звука, яке, на їх думку, характеризує приголосний. Таким чином, вийшло:

	[К]	[П]	[Т]	[Т']	[Ф]	[Х]	[Ц]	[Ц']	[Ч]	[Ш]	[С]	[С']
Гарний	35	20	30	4	21	27	32	44	21	30	34	37
Поганий	15	30	20	46	29	23	18	6	29	20	16	13
Великий	26	23	31	9	32	18	29	10	25	39	25	8
Малий	24	27	19	41	18	32	21	40	25	11	25	42
Ніжний	26	21	13	45	18	21	22	41	9	17	29	9
Грубий	24	29	37	5	32	29	28	9	41	33	21	41

Світлий	24	15	21	42	13	25	34	45	14	19	36	41
Темний	26	35	29	8	37	25	16	5	36	31	14	9
Сильний	28	21	28	11	34	23	20	13	34	34	26	11
Слабкий	22	29	22	39	16	27	30	37	16	16	24	39
Гарячий	20	15	20	41	13	13	28	35	20	16	24	32
Холодний	30	35	30	9	37	37	22	15	30	34	26	18
Швидкий	34	10	39	17	26	22	32	23	29	20	26	23
Повільний	16	40	11	33	24	28	18	27	11	30	24	27
Веселий	32	10	23	32	20	14	34	32	13	15	25	25
Сумний	18	40	27	18	30	36	16	18	27	35	25	25
Гучний	31	39	23	12	16	9	31	20	32	18	21	12
Тихий	19	11	27	38	34	41	19	30	18	32	29	38
Добрий	27	30	27	42	20	27	35	40	24	26	24	30
Злий	23	20	23	8	30	23	15	10	26	24	15	20

Отже, звук **[П]** - поганий, малий, грубий, темний, слабкий, холодний, повільний, сумний, гучний, добрий.

Звук **[Ф]** - поганий, великий, грубий, темний, сильний, холодний, швидкий, сумний, тихий, злий.

Звук **[Т]** - гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, швидкий, сумний, тихий, добрий.

Звук **[Т']** - поганий, малий, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий.

Звук **[Ц]** - гарний, великий, грубий, світлий, слабкий, гарячий, швидкий, веселий, гучний, добрий.

Звук **[Ц']** - гарний, малий, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий.

Звук [С] - гарний, і малий, і великий, ніжний, світлий, сильний, холодний, швидкий, і веселий, і сумний, тихий, злий.

Звук [С'] - гарний, малий, грубий, світлий, слабкий, гарячий, повільний, і веселий, і сумний, тихий, добрий.

Звук [Ч] - поганий, і великий, і малий, грубий, темний, сильний, холодний, швидкий, сумний, гучний, злий.

Звук [Ш] - гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, повільний, сумний, тихим, добрий.

Звук [Ж] - гарний, великий, ніжний, темний, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий.

Звук [Х] - гарний, малий, грубий, і світлий, і темний, слабкий, холодний, повільний, сумний, тихий, добрий.

а) Глухі губні

Звук [П] гарним вважають 20 респондентів, поганим - 30, великим - 23, малим - 27, ніжним - 21, грубим - 29, світлим - 15, темним - 35, сильним - 21, слабким - 29, гарячим - 15, холодним - 35, швидким - 10, повільним - 40, веселим - 10, сумним - 40, гучним - 39, тихим - 11, добрим - 30, злим - 20.

Звук [Ф] гарним вважають 21 респондент, поганим - 29, великим - 32, малим - 18, ніжним - 18, грубим - 32, світлим - 13, темним - 37, сильним - 34, слабким - 16, гарячим - 13, холодним - 27, швидким - 26, повільним - 24, веселим - 20, сумним - 30, гучним - 16, тихим - 34, добрим - 20, злим - 30.

На основі експерименту ми можемо побачити, що губні глухі [П] та [Ф] мають спільні ознаки: *погані, грубі, темні, сумні та холодні*; відмінні ознаки: звук [П] - малий, слабкий, повільний, гучний, добрий; звук [Ф] - великий, сильний, швидкий, тихий, злий.

б) Глухі зубні передньоязикові

Звук [Т] гарним вважають 30 респондентів, поганим - 20, великим - 31, малим - 19, ніжним - 13, грубим - 37, світлим - 21, темним - 29, сильним -

28, слабким – 22, гарячим – 20, холодним – 30, швидким – 29, повільним – 11, веселим – 23, сумним – 27, гучним – 23, а тихим – 27, добрим – 27, злим - 23.

Звук [Т'] гарним вважають 4 респонденти, поганим – 46, великим – 9, малим – 41, ніжним – 45, грубим – 5, світлим – 42, темним – 8, сильним – 11 респондентів, слабким – 39, гарячим – 41, холодним – 9, швидким – 17, повільним – 33, веселим – 32, сумним – 18, гучним – 12, тихим – 38, добрим – 42, злим - 8.

Звук [Ц] гарним вважають 32 респонденти, поганим – 18, великим – 29, малим – 21, ніжним – 22, грубим – 28, світлим – 34, темним – 16, сильним – 20, слабким – 30, гарячим – 28, холодним – 22, швидким – 32, повільним – 18, веселим – 34, сумним – 16, гучним – 31, тихим – 19, добрим – 35, злим - 15.

Звук [Ц'] гарним вважають 44 респонденти, поганим – 6, великим – 10, малим – 40, ніжним – 41, грубим – 9, світлим – 45, темним – 5, сильним – 13, слабким – 37, гарячим – 35, холодним – 15, швидким – 23, повільним – 27, веселим – 32, сумним – 18, гучним – 20, тихим – 30, добрим – 40, злим – 10.

Звук [С] гарним вважають 34 респонденти, поганим – 16, великим – 25, малим – 25, ніжним – 29, грубим – 21, світлим – 36, темним – 14, сильним – 26, слабким – 24, гарячим – 24, холодним – 26, швидким – 26, повільним – 24, веселим – 25, сумним – 25, гучним – 21, тихим – 29, добрим – 24, злим - 26.

Звук [С'] гарним вважають 37 респондентів, поганим – 13, великим – 8, малим – 42, ніжним – 9, грубим – 41, світлим – 41, темним – 9, сильним – 11, слабким – 39, гарячим – 32, холодним – 18, швидким – 23, повільним – 27, веселим – 25, сумним – 25, гучним – 12, тихим – 38, добрим – 30, злим - 20.

Таким чином, маємо спільні та відмінні ознаки: усі звуки, окрім звука [Т'] гарні, звуки [Т] та [С] - сильні, всі інші – слабкі; усі звуки, окрім [С], добрі.

в) Глухі передньопіднебінні

Звук [Ч] гарним вважають 21 респондент, поганим – 29, великим – 25, малим – 25, ніжним 9, грубим 41, світлим – 14, темним – 36, сильним – 34, слабким – 16, гарячим – 20, холодним – 30, швидким – 29, повільним – 21, веселим – 23, сумним – 27, гучним – 32, тихим – 18, добрим – 24, злим – 26.

Звук [Ш] гарним вважають 30 респондентів, поганим – 20, великим – 39, малим – 11, ніжним – 17, грубим – 33, світлим – 19, темним – 31, сильним – 34, слабким – 16, гарячим – 16, холодним – 34, швидким – 20, повільним – 30, веселим – 15, сумним – 35, гучним – 18, тихим – 32, добрим – 26, злим – 24.

Таким чином, можна побачити, що передньопіднебінні глухі мають спільні ознаки: грубі, темні, сильні, холодні та сумні; відмінні ознаки: [Ч] – поганий, швидкий, гучний, злий. [Ш]- гарний, повільний, тихий, добрий.

г) Глухі задньоязикові

Звук [К] гарним вважають 35 респондентів, поганим – 15, великим – 26, малим – 24, ніжним – 26, грубим 24, світлим – 24, темним – 26, сильним – 28, слабким – 22, гарячим – 20, холодним – 30, швидким – 34, повільним – 16, веселим – 32, сумним – 18, гучним – 31, тихим – 19, добрим – 27, злим – 23.

Звук [Х] гарним вважають 27 респондентів, поганим – 23, великим – 18, малим – 32, ніжним – 21, грубим – 29, світлим – 25, темним – 25, сильним – 23, слабким – 27, гарячим – 13, холодним – 37, швидким – 22, повільним – 28, веселим – 14, сумним – 36, гучним – 9, тихим – 41, добрим – 27, злим – 23.

За допомогою експерименту ми бачимо спільні ознаки задньоязикових приголосних: гарні, холодні та добрі; відмінні ознаки: [К] - великий, ніжний, сильний, швидкий, веселий, гучний. [Х] – малий, грубий, слабкий, повільний, сумний, тихий. Спільні ознаки для всіх проривних, щілинних, африкатів – добрий, усі інші ознаки цих приголосних не збігаються.

Отже, гарними вважаються: [Т], [Ц], [Ц'], [С], [С'], [Ш], [К], [Х], великими - [Ф], [Т], [Ц], [Ш], [К], ніжними - [Т'], [Ц'], [С], [К], світлими - [Т'], [Ц], [Ц'], [С], [С'], сильними - [Ф], [Т], [С], [Ч], [Ш], [К],

гарячими - [Т'], [Ц], [С'], швидкими - [Ф], [Т], [Ц], [С], [Ч], [К], веселими - [Т'], [Ц], [Ц'], [К], гучними - [П], [Ц], [Ч], [К], добрими - [П], [Т], [Т'], [Ц], [Ц'], [С'], [Ш], [К].

Таким чином, можемо твердити, що українські глухі звуки універсальні. Фонетичне значення глухих звуків пов'язане з їх артикуляційно-акустичними особливостями. Зокрема, семантика глухих залежить від місця та ступеня підняття спинки язика, участі губ при їх творенні. Як бачимо, не тільки слова можуть мати значення, але й звуки можуть мати фонетичний зміст.

Література

1. Бондарко Л.В. Фонетическое описание речи / Л.В.Бондарко. – Л.: Узд-во ЛГУ, 1981. – 199 с.
2. Босак Н., Копусь О. Місце фоносемантики в курсі практичної фонетики української мови / Н.Босак, О.Копусь // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – 2004.- Вип. 34. – Ч.ІІ.- С. 466-469.
3. Вартаньян Э.А. Путешествие в слово / Э.А.Вартаньян. – М.: Сов. Россия, 1976. – 161 с.
4. Журавлёв А.П. Звук и смысл / А.П.Журавлёв. – М.: Просвещение, 1991.- 222 с.
5. Журавлёв А.П. О мотивированности признаковой семантики слова / А.П.Журавлёв // Материалы семинара по проблемам мотивированности языкового знака. – Л., 1969. - С. 64-68.
6. Левицький В.В. Символічне значення українських голосних і приголосних / В.В.Левицький // Мовознавство. – 1993. – №3.– С.54–59.

Нагрибельна І.А.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У контексті стрімкого поступу інформаційних технологій, докорінних соціально-економічних перетворень постала потреба оновлення системи